

Pratarmė

Rinkinio „Muzika ir teatras“ idėja gimė Lietuvos kultūros tyrimų instituto Muzikos ir teatro istorijos skyriuje. Šio skyriaus mokslininkai norėjo pristatyti skaitytojams savo naujausius tyrimus bei atradimus, kurie besidominčiuosius muzikos bei teatro kultūra dažniau pasiekia specializuotoje spaudoje, skirtoje akademinėi bendruomenei. Tiesa, pradinį ketinimą – nubrėžti istorines ir šiuolaikines teatro bei muzikos kūrybos sąsajas, nustatyti šių dviejų meno sričių tarpusavio sąveikas – teko pako-reguoti. Tai suteikė daugiau laisvės ne tik rinkinio autoriams, o ir patį rinkinį atvėrė skirtingoms temoms, objektams, įvairesnėms jų tyrimo ar analizės priemonėms. Taip LKTI autorių gretas papildė kitų institucijų mokslininkai, archyvų ir šaltinių istoriografiniai tyrinėjimai susipynė su empiriniais, paremtais analitine ir hermeneutine žiūra. Visa tai nulėmė rinkinio struktūrą – dvi dalis, pavadintas „Istoriniais kontekstais“ ir „Šiuolaikinėmis interpretacijomis“, kurių chronologinė aprėptis prasideda XIX a., o baigiasi šiandienos muzikos ir scenos meno reiškiniiais.

Pirmasis „Istorinių kontekstų“ straipsnis – tai Laimos Budzinauskienės Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje saugomų XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios bažnytinių kapelų muzikinių rankraščių analizė. Jų dėka autorė identifikoja ne tik dominikonų bažnyčios ir vienuolyno kapelos veiklos vietą – Zabelių (Valinčių) miestelį (dab. Baltarusija), taip pat kompozitorius ir kapelos vadovus, bet ir apibūdina bažnytinių vokaliųjų instrumentinių kapelų sudėtį, instrumentus, repertuarą. Unikalus radiniai liudija apie bažnytinės kapelos aktyvų dalyvavimą muzikiniame pasaulietiniame gyvenime, nurodo tiesioginius ryšius tarp Zabelių (Valinčių) ir Vilniaus katedros kapelų palikimo ir patvirtina bendras XIX a. bažnytinių vokaliųjų instrumentinių kapelų repertuaro formavimo tendencijas „centrui ir periferijai“.

Vida Bakutyte straipsnyje „Lietuviškieji kompozitoriaus Wojciecho Gawrońskiego (1868–1910) biografijos ir kūrybos epizodai: operų vizija“ atveria mažai tyrinėtą Lietuvoje gimusio kompozitoriaus ir pianisto, vėlyvojo romantizmo muzikoje atstovo asmenybę, jo kūrybinę biografiją, sutelkdama dėmesį į operų kūrimo proceso savitumus. Tris Gawrońskiego operas „Samuilas Zborowskis“ (*Samuel Zborowski*), „Marija“ (*Maria*) ir „Pajauta“ (*Pojata*) autorė tiria iš istorinių, kultūrinių, muzikologinių perspektyvų, įvertina kompozitoriaus patriotinės tematikos ir libretų pagrindu tapusių literatūrinių kūrinių paiešką, rekonstruoja neišlikusių operų struktūrą, pateikia galimus libretų metmenis, analizuoja muzikinių rankraščių fragmentus. Gawrońskiego vardas sugrįžta ne tik į Lietuvos muzikos kultūros istoriją, bet ir muzikinį bei kultūrinį XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Vilniaus gyvenimą, praturtinamas jį naujomis žiniomis, laikmečio kontekstais. Kamilės Rupeikaitės straipsnyje į Lietuvos muzikos kultūrą sugrįžta Josephas Achronas (1886–1943) – vienas žymiausių litvakų muzikų, iš Lazdijų kilęs smuikininkas ir kompozitorius. Autorė rekonstruoja muziko biografiją, analizuoja kūrybos specifiką, grįstą žydų liaudies dainų motyvais, hebrajiška tematika, bibliniais tropais, aptaria jo palikimo vertinimą ir sklaidą JAV ir Lietuvoje. Achronas, vienas talentingiausių XX a. pradžios smuikininkų Europoje, kurio kūriniai buvo grojami dar tarpukario Lietuvoje, iš naujo atrandamas tik XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje, naujoms atlikėjų ir muzikologų kartoms peržvelgiant XX a. pradžios Rytų Europos muzikinės kultūros procesus, turėjusius įtakos žydų profesionaliosios muzikos kūrimui. Pirmąją rinkinio dalį užbaigia du scenos menui skirti straipsniai. Šarūnė Trinkūnaitė dar kartą, tačiau originaliai ir šviežiai pažvelgia į Vilhelmo Storostos-Vydūno (1868–1953) dramaturgiją: išsamios Vydūno pjesių remarkos, „režisūrinės partitūros“ autorei virsta atskaitos tašku pagrindžiant vydūniško teatro projektą kaip „bendruomeniškumo patirties vietą“. Ši nauja koncepcija praplečia Vydūno modernaus teatro sampratą ir susieja ją ne tik su XX a. pirmos pusės scenos meno eksperimentatoriais, o ir su XXI a. bendruomeniško teatro idėja. Helmutas Šabasevičius rekonstruoja tą šokėjo, choreografo, pedagogo Nikolajaus Zverevo (1888–1965) gyvenimo ir kūrybos dalį, kuri tiesiogiai susijusi su Valstybės baletu (1931–1935). Valstybės teatre Kaune Zverevas sukūrė šokius dvidešimčiai operų, pastatė devyniolika baletų spektaklių, tarp kurių itin didelę reikšmę turi pagal lietuvių kompozitorių kūrinius – Juozo Gruodžio „Jūratė ir Kastytis“, Vytauto Bacevičiaus „Šokių kūryba“ ir Balio Dvariono „Piršlybos“ – sukurti baletai. Pasak autoriaus, dirbdamas baletų studijoje ir su baletu trupės artistais, Zverevas esmingai prisidėjo prie jų profesinio meistriškumo ir Lietuvos baletu tolesnio tobulėjimo.

Antrąją rinkinio dalį pradeda Jūratės Landsbergytės-Becher straipsnis, skirtas kompozitoriams Ričardui Kabeliui (g. 1957) ir Mykolui Natalevičiui (g. 1985). Atsisirdama nuo šiuolaikinių lietuvių kompozitorių muzikai būdingo „erdvėlaikio“ fenomeno, kurį autorė interpretuoja kaip „ypatingą egzistencijos pasaulio sureikšminimą, kada pats kūrinys tampa „gyvybės kosmosu, nepažeidžiama sistema, nepavaldžia laikui, pulsuojančia savo traukos centrų erdvėse“, Landsbergytė-Becher lygina abiejų kompozitorių muzikinę raišką per santykį su sakralumu ir baltiškosios tapybės reminiscencijomis. Aušra Martišiūtė-Linartienė, susitelkdama prie Klaipėdos jaunimo teatro spektaklio-koncerto „Graži ir ta galinga“ (2018), ne tik analizuoja muzikinės ir teatrinės raiškos sąsajas, tačiau išvelgia ir aptaria istorines moters vaizdavimo lietuvių dramaturgijoje paraleles, iššifruoja muzikines ir temines, intertekstines spektaklio nuorodas ir suteikia jam gerokai platesnį (nuo Renesanso iki tarpukario Kauno, nuo XX a. vidurio iki nepriklausomos Lietuvos) istorinį, kultūrinį, politinį kontekstą. Alma Braškytė analizuoja režisierės Yanos Ross Valstybiniame jaunimo teatre statytą spektaklį pagal Ödöno von Horvátho pjesę „Vienos miško pasakos“ (2019). Autorę domina režisieriaus kaip dramaturgo bendraautorio samprata, kurią ji pagrindžia remdamasi nauja spektaklio dramaturgija (Ross kartu su dramaturgu Mindaugu Nastaravičiumi perrašytu tekstu) ir ypač savarankišką reikšmę turinčiais nedidelės apimties naratyviniais intarpais („mažaisiais naratyvais“). Autorė teigia, kad režisierė, „įtraukdama šiuos pasakojimus į spektaklio scenarijų, ne tik pati susipažįsta su lietuviškomis *Vorurteile*, bet savo spektakliu grąžina tuose naratyvuose slypinčias nuostatas lietuviškajam sociumui, tik jau inkorporuotas į naują spektaklio įvykių kontekstą, kuris išryškina galbūt ligi tol nepastebėtas ir neįsisąmonintas jų reikšmes ir jose slypinčią pavojingą (ar net pražūtingą) galią, kviesdama spektaklio žiūrovus aktyviai refleksijai“. Rimgailės Renevytės „Soliaris – vieniša planeta. Aktorius ir / ar personažas spektaklio „Soliaris 4“ kūrybiniame procese“ – tai bandymas apčiuopti ir įvardyti aktoriaus ir personažo ryšių šiuolaikiniame spektaklyje slinktis ir transformacijas. Lenkų režisieriaus Grzegorz Jarzynos Nacionaliniame dramos teatre statytas spektaklis „Soliaris 4“ (2021) Stanisławo Lemo romano motyvais, repeticijų procesas ir aktorių darbas inspiruoja autorę kalbėti apie aktorių ir personažą pasitelkiant emocinės ir trauminės atminties, kopriklausomybės, simetriškumo sampratas. Naujas požiūris į aktoriaus kuriamą personažą, nauja paties personažo koncepcija kviečia permąstyti įprastus aktoriaus kūrybos analizės metodus, jungti mokslinę ir meninę intencijas. Ramunė Balevičiūtė ir Agnė Jurgaitytė-Avižinienė, derindamos teatrologijos ir psichologijos mokslų prieigas ir pasitelkdamos kokybinės atvejo analizės tyrimo metodą, įvertina pokalbių su skirtingų patirčių ir kartų

šiandienos teatro kūrėjais – Valentinu Masalskiu ir Aleksandru Špilevojumi – rezultatus. Straipsnyje „Miestas ir kūrybiškumas: teatro menininkų patyrimas“ autorės plėtoja tris temas – produktyvaus atsitraukimo, pakitusių ryšių ir naujos perspektyvos, kurias išryškino interviu su menininkais. Pasak autorių, „atliktas tyrimas pagrindžia pastaruoju metu vis labiau ryškėjantį poreikį tyrinėti ne tik individualų kūrėjo pasaulį, bet ir kūrybos kontekstą, aplinkos įtaką kūrybiškumui“.

Tad pirmoji rinkinio dalis – tai „sugrįžimai“, mažai žinomų ar visai nežinomų faktų, asmenybių sugražinimas, įtraukimas į Lietuvos muzikos ir teatro istoriją, atskleidžiant ir pačios istorijos daugiasluoksniškumą, kultūrinių ir meninių paralelių, nusidriekiančių per laikotarpius, šalis ir kontinentus, aktualumą. Antroji, skirta šiuolaikinės kūrybos pavyzdžiams, pateikia ne tik temų ir objektų, o ir analizės būdų, metodų įvairovę, suponuojančią originalias autorių išvalgas ir provokuojančią naujiems tyrimams bei atradimams. Abi dalis vienijanti gija – meninio tapatumo, autentiškumo, kūrybinių impulsų ir dvasinės atsparos paieškos keičiantis istoriniams ir kultūriniais kontekstams. Šios paieškos (kartu ir jų mokslinė, tiriamoji refleksija) liudija daugiabalsį, daugiakryptį tiek ankstesnių laikotarpių, tiek šiuolaikinį Lietuvos muzikos ir teatro kultūros lauką, kurio gyvybingumą palaiko menininko ir auditorijos dialogas, tarpkultūriniai susitikimai ir asmeninės patirtys, juolab muzikos ir scenos meno ryšys, dar labiau sustiprinantis praeities ir dabarties sąsajas.

Dėkojame rinkinio recenzentams už pastabas ir palaikymą, redaktorei, make-tuotojai, viršelio autorei ir santraukų į anglų kalbą vertėjui – už kantrybę ir geranoriškumą bendradarbiaujant.

Sudarytoja